

УДК 343.985:343.132:343.326

Цюприк Ігор Володимирович –
кандидат юридичних наук, заступник
начальника Управління нагляду у
кримінальному провадженні прокуратури
Луганської області

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ

Досліджено типові слідчі ситуації, які виникають на початковому етапі досудового розслідування терористичного акту. Доведено, що початковий етап кримінального провадження за фактом учинення зазначеного протиправного діяння є найбільш важливим та ускладненим, адже передбачає одночасне здійснення слідчим заходів щодо усунення наслідків злочину, перевірки загальних типових версій про цю подію, а також збирання та закріплення доказів, які можуть бути втрачені.

Ключові слова: слідчі ситуації; терористичний акт; діяльність слідчого; слідчі (розшукові) дії.

Досудове розслідування злочинів, пов'язаних із вчиненням терористичного акту, потребує чіткої організації та планування задля подальшого встановлення істини. Передумовою досягнення такої мети є своєчасне обрання слідчим оптимального шляху вивчення цього злочину на основі інформації, наявної на початковому етапі розслідування. Це значною мірою залежить від уміння особи, яка провадить досудове розслідування, правильно оцінити й обрати стратегію діяльності в межах кримінального провадження з огляду на наявну інформацію, обсяг і «природа» якої власне і визначають дії слідчого на конкретному етапі розслідування.

Дослідження організації та планування досудового розслідування цих злочинів, на нашу думку, передусім передбачає

розроблення питань щодо початку досудового розслідування, визначення типових слідчих ситуацій, висунення типових слідчих версій та організації належної взаємодії відповідних підрозділів.

Проблематику, поняття та зміст слідчої ситуації досить ґрунтовно досліджено в працях В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, О. В. Васильєва, Т. С. Волчецької, І. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкіна, Г. Є. Жирного, О. Н. Колесниченка, В. О. Коновалової, Г. А. Матусовського, М. О. Селіванова та ін. Водночас, розглядаючи наявні позиції вчених-криміналістів щодо слідчої ситуації, можна констатувати відсутність одностайності у визначенні її змісту. Сучасна література означена численними точками зору стосовно сутності слідчої ситуації як важливої категорії структури методики розслідування злочинів.

На думку О. Н. Колесниченка та В. О. Коновалової, система першочергових та інших процесуальних дій пов'язана саме з типовими слідчими ситуаціями, чітка побудова яких виконує функції навчання і вирішення завдань практичної діяльності [1, с. 51–52].

Попри відмінність позицій учених-криміналістів щодо визначення поняття слідчої ситуації, ця категорія стала повноцінною складовою криміналістичної тактики.

Аналогічне тлумачення зазначеного поняття, зокрема як стану розслідування, притаманне працям О. М. Васильєва [2, с. 25] та Г. Є. Жирного [3, с. 13].

Чимало науковців розглядають слідчу ситуацію як обстановку розслідування. Так, Р. С. Белкін визначає зовнішній характер слідчої ситуації стосовно процесу розслідування, стверджуючи, що це – комплекс умов, за яких у конкретний момент здійснюється розслідування, тобто обстановка, у якій відбувається процес доказування [4, с. 131].

Визначаючи зміст зазначеної категорії, варто врахувати зауваження В. К. Лисиченка й О. В. Батюка про те, що необхідно чітко розмежовувати конкретну слідчу ситуацію, що створюється стосовно конкретної кримінальної справи, а також типову слідчу ситуацію як наукове поняття, яке використовують у криміналістиці для розробки ефективних тактичних прийомів і методів розслідування різних категорій злочинів [5, с. 46].

Погоджуючись із висловленою думкою, варто додати, що найбільш цілісний підхід до визначення слідчої ситуації запропонував Г. А. Матусовський. На його думку, поняття слідчої ситуації можна розглядати у двох аспектах, один із яких передбачає стан власне розслідування на конкретному етапі та має, так би мовити, внутрішній характер, а інший – урахує комплекс умов, за яких у конкретний момент відбувається процес розслідування, та має певний зовнішній характер [6, с. 351].

Метою статті є визначення типових слідчих ситуацій, які виникають на початковому етапі розслідування вчиненого терористичного акту, що дасть змогу надалі виробити рекомендації відповідного виду або групи злочинів на певному етапі.

Початковий етап кримінального провадження за фактами учинення терористичного акту є найбільш важливим і складним, оскільки слідчому необхідно одночасно вжити заходи щодо усунення наслідків злочину, перевірки загальних типових версій про цю подію, а також зібрати й закріпити докази, які можуть бути втрачені.

Залежно від типових ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування, слідчий реалізовує найбільш раціональну й ефективну систему дій. Тобто ситуація не лише визначає коло первинних слідчих дій, а й їх послідовність – програму дій. Головним принципом укладення останньої є доцільність та економічність процесу розслідування.

Ураховуючи вищевикладене, розглянемо особливості формування та зміст типових слідчих ситуацій, притаманних тероризму, а також визначимо програму дій слідчого на початковому етапі розслідування. Аналіз слідчої практики свідчить, що специфічність типових слідчих ситуацій та їх зміст зумовлені індивідуальними рисами цих злочинів, серед іншого криміналістичною характеристикою. Так, різні елементи криміналістичної характеристики впливають на характер ситуацій, що виникають, причому окремі елементи криміналістичної характеристики можуть позитивно впливати на розслідування або ж, навпаки, негативно позначатися на його перебігу.

Залежно від збереження первинної обстановки місця події можна виділити різні типові ситуації.

Однією з типових ситуацій є вчинення терористичного акту шляхом вибуху поблизу державних або військових об'єктів, приміщень громадських організацій, що надають волонтерську допомогу Збройним силам України чи правоохоронним органам. Розглянемо варіант розвитку подій, за якого потерпілих немає. Особу, підозрювану в учиненні цього протиправного діяння, не вдалося затримати, а відомостей про її особистість у розпорядженні правоохоронних органів немає або недостатньо.

У цій ситуації обов'язково проводять такі процесуальні дії:

1) огляд місця події. Особливу увагу приділяють встановленню обстановки на місці вибуху та його наслідків: визначають точні час, місце й обставини вчинення вибуху, виявляють і вилучають компоненти вибухових пристроїв, серед іншого вражаючих елементів, а також предметів, які можуть мати доказове значення (їх походження невідоме чи вони не повинні бути на цьому місці), встановлюють кути ураження вибухового пристрою. Також із метою отримання інформації про вид вибухової речовини беруть проби повітря, ґрунту й з інших предметів на місці вибуху;

2) встановлення та допит свідків, зокрема осіб, які брали участь у ліквідації наслідків терористичного акту;

3) отримання тимчасового доступу до відеозаписів із камер зовнішнього спостереження на будівлях та до відеореєстраторів транспортних засобів, що розташовані поблизу місця події (якщо такі є), на можливих шляхах підходу і відходу терористів, під'їзду, стоянки та від'їзду транспортних засобів, які можуть бути причетні до злочину;

4) призначення криміналістичних (вибухотехнічної і трасологічної) та інших судових експертиз відносно вилучених під час огляду місця події предметів;

5) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж на місці вчинення терористичного акту.

Водночас слідчий доручає оперативним підрозділам провести негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на встановлення особи злочинця, причетності до вчинення терористичного акту, кола його знайомих, а також усіх учасників злочину.

Під час учинення терористичного акту можуть бути потерпілі. У такому разі проводять додаткові процесуальні дії:

1) огляд трупа або його частин на місці виявлення. Жодні виявлені на тілі загиблого сторонні предмети, які проникли в тіло під час вибуху, не вилучають, оскільки це роблять відповідні фахівці під час експертизи;

2) призначення судово-медичної експертизи трупа;

3) пред'явлення тіла потерпілого для впізнання (якщо родичі або знайомі, які здатні його упізнати, проживають недалеко від місця вчинення злочину).

Якщо під час учинення терористичного акту шляхом вибуху об'єктом посягання був громадський активіст, журналіст, військовослужбовець або правоохоронець, то ситуація передбачає такий порядок процесуальних дій:

1) огляд місця події. Особливу увагу необхідно приділяти встановленню обстановки на місці вчинення вибуху та його наслідків. Так, визначають точні час, місце й обставини вибуху, виявляють і вилучають компоненти вибухових пристроїв, зокрема вражаючих елементів, а також предметів, які можуть мати доказове значення (їх походження невідоме чи вони не повинні бути на цьому місці), встановлюють кути ураження вибухового пристрою. З метою встановлення виду вибухової речовини беруть проби повітря, ґрунту та з інших предметів на місці вибуху;

2) огляд трупа або його частин на місці події. Жодні виявлені на тілі загиблого сторонні предмети, які проникли в тіло під час вибуху, не вилучають, оскільки це є компетенцією експертів;

3) встановлення та допит свідків, за місцем проживання, роботи, руху потерпілого тощо;

4) отримання тимчасового доступу до відеозаписів із камер зовнішнього спостереження на будівлях та до відеореєстраторів транспортних засобів, що перебували поруч із місцем події, на можливих шляхах підходу й відходу злочинців, під'їзду, стоянки та від'їзду транспортних засобів, які можуть бути причетні до терористичного акту, а також за місцем проживання, роботи, руху потерпілого;

5) призначення криміналістичних (вибухотехнічної, трасологічної) та інших судових експертиз щодо предметів, вилучених на місці події;

6) призначення судово-медичної експертизи трупа;

7) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж на місці вчинення терористичного акту, а також за місцем проживання, роботи, руху потерпілого;

8) отримання тимчасового доступу до телекомунікаційних мереж та інформаційних електронних систем, що належали загиблому;

9) пред'явлення тіла для впізнання (якщо родичі або знайомі, які можуть його впізнати, проживають недалеко від місця вчинення злочину).

Слідчий також доручає оперативним підрозділам провести негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на визначення особи злочинця, її оточення, причетності до вчинення терористичного акту, а також усіх учасників злочину.

Якщо під час вчинення терористичного акту загинула особа, підозрювана в його вчиненні, особистість якої відома, то послідовність процесуальних дій буде аналогічною до зазначених вище слідчих ситуацій. Особливістю цієї ситуації є те, що під час судово-медичної експертизи трупа або його частин, необхідно додатково провести геноідентифікаційну експертизу. Якщо тіло загиблого не сильно спотворене і приблизно встановлено коло осіб, які можуть впізнати труп (частини тіла, придатні для цього), то його (їх) пред'являють для впізнання. До того ж, за дорученням слідчого оперативні підрозділи проводять негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на встановлення особи злочинця, кола її знайомих, причетності цієї особи до діяльності будь-якої терористичної організації, а також усіх учасників злочину.

Наступна слідча ситуація передбачає, що терористичний акт не було доведено до кінця, оскільки працівники правоохоронних органів запобігли його вчиненню на стадії підготовки в межах відкритого кримінального провадження. Особу (групу осіб) затримали на місці, де було заплановано

вчинення терористичного акту (на місці зберігання вибухових засобів, на шляху прямування до пункту призначення). У цій ситуації необхідно діяти таким чином: 1) затримати особу (осіб); 2) здійснити обшук підозрюваної особи (групи осіб); 3) допитати підозрюваного (підозрюваних); 4) провести обшуки за місцем проживання, роботи підозрюваних; місцях зберігання вибухових речовин, зброї місцях; транспортних засобів, якщо такі використовувались у злочинних цілях; 5) встановити та допитати свідків (зокрема осіб, які брали участь в оперативній розробці та затриманні); 6) призначити криміналістичні (вибухотехнічну і трасологічну) та інші судові експертизи.

З огляду на те, що затриманню учасників терористичного акту передувала оперативна розробка, яку здійснювали в рамках кримінального провадження, слідчий продовжує проведення негласних слідчих (розшукових) дій та залежно від отриманих даних долучає їх до провадження.

Попри затримання підозрюваної особи, робота слідчого та оперативних підрозділів не припиняється, адже їх завданням є виявлення всіх причетних до злочину.

У криміналістиці розроблено класифікацію слідчих ситуацій залежно від обсягу, характеру й ступеня визначеності вихідної інформації на початковому етапі розслідування. Так, вони умовно розподіляються на два види: прості (сприятливі для розслідування) та складні (несприятливі для розслідування і мають проблемний характер). Ознакою перших є те, що слідчий володіє інформацією про злочин та особу, яка вчинила терористичний акт, причому обстановка місця події частково або повністю збереглася. Ситуації другого виду передбачають наявність інформації про злочин за відсутності відомостей про особу злочинця або ж обставини, коли особу порушника встановлено, проте його місцезнаходження невідомо, а обстановка місця події не збереглася.

Таким чином, зазначимо, що кожній слідчій ситуації притаманні певні слідчі (розшукові) дії, виконання яких передбачає певну послідовність. Отже, комплекс зазначених операцій

безпосередньо залежить від характеру слідчої ситуації, а тому зміна останньої зумовлює перегляд системи слідчих (розшукових) дій. Питання про поняття слідчих версій у криміналістичній літературі досліджено досить ґрунтовно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. – Харьков : Юрид. ин-т, 1985. – 93 с.
2. Шевчук В. М. Вплив слідчих ситуацій на вибір тактичних операцій при розслідуванні зґвалтувань / В. М. Шевчук // Проблеми законності. – Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2009. – Вип. 104. – С. 213–222.
3. Жирный Г. Е. Расследование хищений в системе общественного питания : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.09 «Уголовный процесс; судоустройство; прокурорский надзор; криминалистика» / Г. Е. Жирный. – Харьков, 1989. – 19 с.
4. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – 480 с.
5. Лисиченко В. К. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике / В. К. Лисиченко, О. В. Батюк // Криминалистика и судебная экспертиза. – Киев : Высш. шк., 1988. – Вип. 36. – С. 3–9.
6. Матусовський Г. А. Ситуаційний підхід до розслідування злочинів / Г. А. Матусовський // Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підруч. для студ. юрид. ВНЗ і ф-тів / за ред. В. Ю. Шепітька. – Харків : Право, 1998. – 376 с.